

КИЇВСЬКИЙ ПОДІЛ. ЗА ЗАВІСОЮ ВІКІВ

Інтерв'ю з кандидатом історичних наук
М.А. Сагайдаком

На початку 2015 року на Поштовій площі в місті Києві під час планових археологічних робіт на місці будівництва ТРЦ було виявлено артефакти часів Київської Русі. Вже знайдено вулиці XII ст., які замикаються в міський квартал, садибу, кілька будівель, поховання, штучний земляний вал, князівські печатки, кераміку та багато інших предметів. Про унікальний археологічний об'єкт, про те, що вже відкрито і що можна очікувати при продовженні розкопок, про перспективи музеєфікації ми говорили з директором Державного підприємства «Центр археології Києва Інституту археології НАН України» кандидатом історичних наук Михайлом Андрійовичем Сагайдаком.

— Михайле Андрійовичу, розкажіть, будь ласка, детальніше про розкопки на Поштовій площі. Як би Ви оцінили важливість цього відкриття?

— Повною мірою важливість цього відкриття, безумовно, зможуть оцінити тільки наступні покоління археологів, але вже зараз ясно, що ці розкопки не рядові, вони дозволяють абсолютно по-новому поглянути на певні історичні етапи. Чим далі, тим очевидніше стає, що результати цих робіт можуть виявитися своєрідним рубежем не лише у розвитку київської міської археології, а й у вирішенні цілої низки важливих історичних питань. Інтерес до розкопок підсилюється ще й завдяки тому факту, що перед нами зараз маячить можливість музеєфікації цього об'єкта. Якщо вдасться зробити музей у тій чи іншій формі, це буде важливою віхою у розвитку археології Києва.

— Це перші системні археологічні роботи на Поштовій площі?

— Так, але можна сказати, що ми постійно наближалися до цього об'єкта. Раніше Поділ був свого роду білою плямою в археології. Вважалося, що це службовий район, який виник не раніше XI ст. Хоча й існували деякі письмові свідчення про наявність тут поселень уже в X ст., однак археологічно їх не було

Рис. 1. Загальний вигляд розкопу на Поштовій площі з пташиного польоту. Зима 2015 р.

підтверджено. А письмові джерела того часу не надійні, рясніють різночитаннями через різні компіляції та редакції документів, що значною мірою розмиває хронологію. У відомій «Повісті минулих літ» є слова, які належать до 945 року і на яких тривалий час акцентували увагу дослідники: «...на Подоліи не седяху людие, но на горе...». Проте що саме хотів сказати літописець, невідомо. Як можна оцінити це повідомлення? Чи йдеться про те, що люди тут не селилися, чи літописець звернув на це увагу лише тому, що паводок або якесь інше природне явище, пов'язане з великою водністю, змусило їх рятуватися на горі?

У XIX — на початку XX ст. на Подолі здійснювалися лише окремі розрізнені спостереження. У 1950-х роках недалеко звідси, на розі вулиць Спаської та Волоської, був невеликий розкоп. Проте перші систематичні дослідження Подолу розпочалися в 1970-х роках, коли в Інституті археології було створено Київську археологічну експедицію на чолі з Петром Петровичем Толочком, а при ній — Подільський загін, керівником якого був Костянтин Миколайович Гупало. Тоді, під час будівництва метрополітену, було зроблено кілька сенсаційних

знахідок — зокрема, на глибині 10–12 м було виявлено дерев'яні зруби. Однак основні роботи проводилися в районі Контрактової площі, Верхнього і Нижнього Валу, а Поштова площа залишалася, так би мовити, на периферії археологічних досліджень.

— Які були перші знахідки на Поштовій площі?

— Спочатку, в 2015 році, ми почали традиційний розкоп з поверхні (рис. 1). Укріплення пізньосередньовічного Києва (кінець XVII — початок XVIII ст.) більш-менш добре відомі, оскільки вони відображені на графічних планах того часу (рис. 2). У той період вже була інженерія, при спорудженні об'єктів уже проводили обміри, все занотовували, наносили на плани. Ми очікували, що в цьому місці мають бути фортифікаційні споруди. У 60-х роках XVII ст., після Переяславського акта, Київ стає місцем розташування московського гарнізону і починаються активні дії зі зміцнення й посилення обороноздатності міста. Стосовно цього ми маємо досить багато документів, офіційне листування між відомствами. На Подолі нові укріплення не ставили, а реконструювали ста-

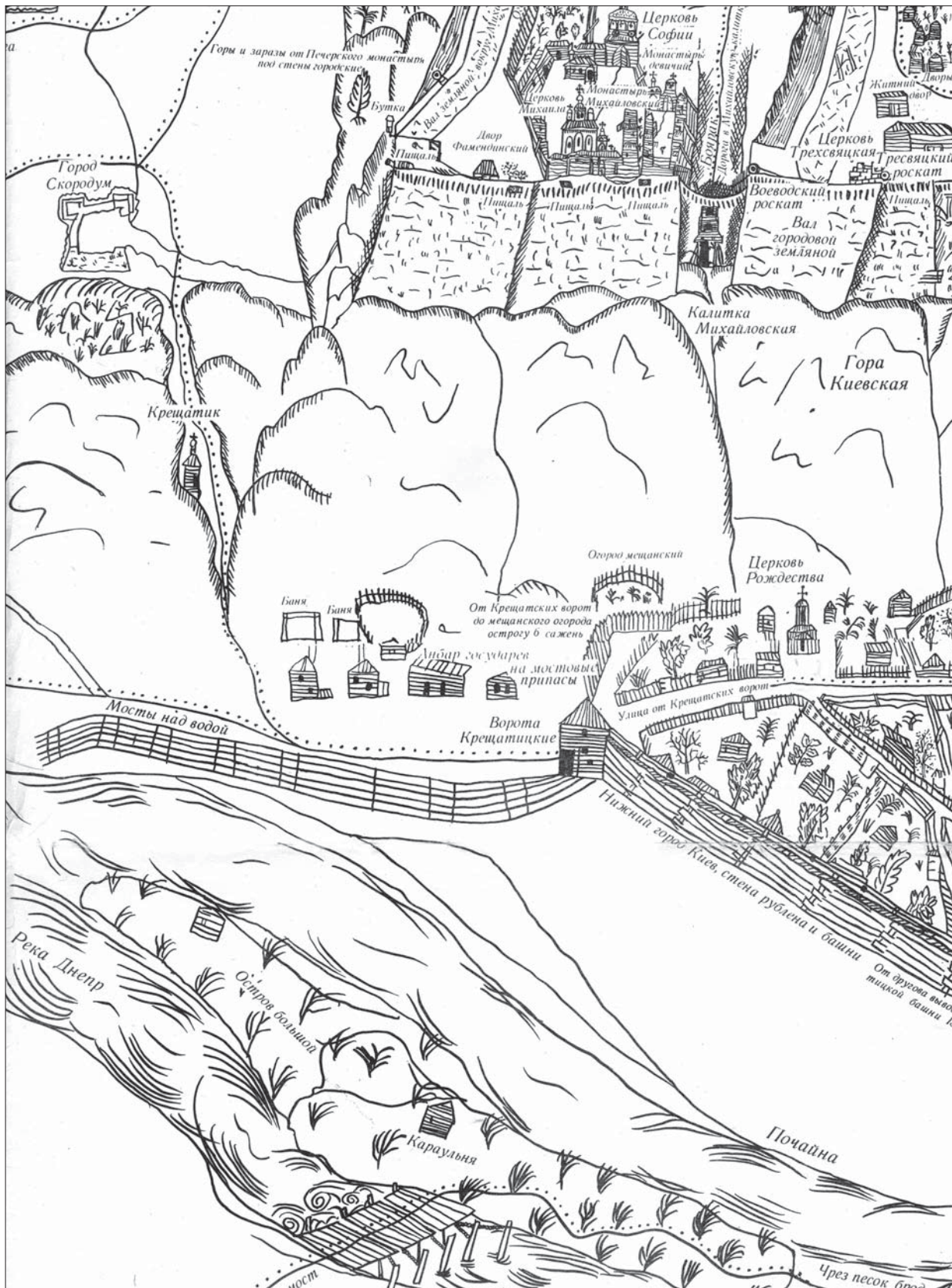

Рис. 2. Фрагмент плану Києва 1695 року

Рис. 3. Рештки виявлених гідротехнічних та шляхових споруд XVII–XVIII ст. 2015 р.

Рис. 4. Вулиця XII ст. з дерев'яними парканами. 2015 р.

рі, тобто побудовані ще в польсько-литовський період захисні вали, облаштовували системами новітньої на той час фортифікації для гарматного бою. Тому ми й орієнтувалися на те, що

ці споруди мають проходити по межах стародавнього міста.

Лінія укріплень проходила біля Хрещатицької башти, в районі церкви Різдва Христового

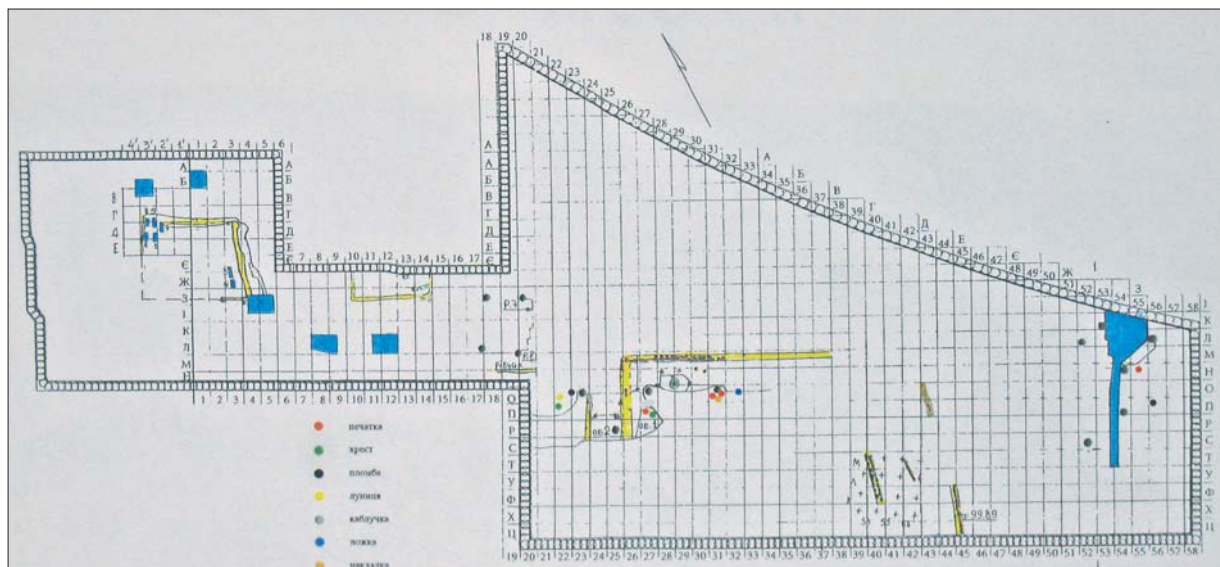

Рис. 5. План підземного будівельного об'єкта з виявленими рештками споруд XII—XIII ст. 2016 р.

і нинішнього Поштового будинку. Тут ми й почали шукати ці оборонні об'єкти і майже відразу знайшли. Щоправда, вони виявилися трохи зміщеними на південь. На глибині 2,5–3 м ми знайшли велику мощену дорогу, що вела до Хрещатицької башти, дерев'яні фортифікаційні укріплення, а отже, постало питання про збереження цих об'єктів (рис. 3).

— *А потім копнули глибше?*

— Так (*сміється*). Після того, як знайшли перші укріплення, ми дійсно копнули невеликим шурфом десь до 6 м і натрапили на вулицю XII ст. Це була серйозна заявка на успіх, яка нас дуже підбадьорила. Головне питання, на яке хотілося знайти відповідь у результаті наших робіт: чи були стаціонарні поселення в районі Поштової площі в більш ранні часи, чи селилися люди лише в межах середньовічного міста, чи більш широко? І ми побачили, що місто охоплювало території більші і простягалось далі, ніж передбачалося раніше. Більш того, ми мали ще вулицю XII—XIII ст. прямо під вимощеною вулицею XVII ст. (рис. 4). Слід зауважити, що вулиця — найважливіший міський елемент. Окремий побут організовується в садибу, садиби — в квартали, а

квартали міста розмежовуються один від одного вулицями.

Те, що ми дуже вдало, майже від самого початку розкопок, натрапили на вулицю XII ст., привело до абсолютно нового рівня виконання робіт. Зараз розкопки у нас організовано за новою технологією, принаймні в Києві її використовують уперше. Сутність цієї технології полягає в тому, що замість традиційного відкритого розкопу ми маємо критий, тобто досліджувана площа замоцуються зверху. Спочатку по денній поверхні забивають палі, на які накладається велика бетонна плита, товщиною до 20 см. Потім археологи заходять вниз під плиту і починають копати по шарах.

За зиму 2015/2016 ми пройшли досить велику ділянку, простежили поворот вулиці і в поєднанні з вулицею, яка проходила під дорогою XVII ст., замкнули їх у міський квартал XII ст. (рис. 5). Це було чудово, тому що ми отримали планувальний міський блок. Причому цей міський квартал був розвернутий «обличчям» до Дніпра, тобто це не такий квартал, як на Контрактовій площі, розташований усередині міста, де він стоїть «спиною» до обмежувальних укріплень, а «обличчям» повернутий до центру міського життя.

Рис. 6. Вигляд дерев'яного паркану з боку садиби XI–XII ст. 2016 р.

— *Михайле Андрійовичу, я правильно розумію, що, на вашу думку, розкопаній на Поштовій площі квартал відрізняється від звичайного міського кварталу XII ст.?*

— Археологія, як і будь-яка інша наука, постійно розвивається. Якщо раніше беззаперечно домінувала концепція, згідно з якою історики та деякі археологи датували початок Києва V–VI ст., то зараз позиції дещо змінилися. З'ясувалося, що не вдається переконливо вибудувати ланцюжок взаємозв'язків між розрізненими пам'ятками празької або корчацької археологічних культур, зосереджених у районі Старокиївської гори, та археологічними старожитностями IX–X ст. Останнім часом почастішали спроби переглянути домінуючу теорію шляхів формування і містобудівної схеми Києва зі Старокиївської гори, але для цього необхідні реальні археологічні підтвердження, які б дали підстави для такого перегляду.

Хвиля нової урбанізації на європейському континенті докотилася до Середнього Подніпров'я не раніше останньої чверті I тисячоліття. Київ виник як економічний вузол на торговому шляху «із варяг у греки». Попере-

дня історіографія трохи, так би мовити, зациклувалася на внутрішньому розвитку племінних спільнот, які внаслідок стрімкого розвитку сільського виробництва нагромаджували так званий додатковий продукт, а отже, ставали здатними самі, без жодних зовнішніх впливів, породити місто. Ця концепція виходила з марксистської концепції домінування внутрішніх процесів та рушійної сили класових відносин, які загострювалися у такі періоди. Роль глобальних цивілізаційних процесів для періоду середньовіччя здавалася незначною, хоча дослідники, наприклад, римської епохи чітко бачили, як швидко міста можуть проникати на абсолютно нові території, наскільки короткий термін може знадобитися для адаптації, як стрімко починають створюватися абсолютно нові інфраструктури. Тобто основною рушійною силою є економічно-цивілізаційні аспекти — зародження нових ринків, нових шляхів сполучення, нових зв'язків, нових напрямків, зміни у демографії, переміщення великих мас населення. До речі, все це ми спостерігаємо і сьогодні. Немає нічого стабільного. І процес урбанізації дуже яскраво відображує ці цивілізаційні процеси.

Отже, на сьогодні розкопки на Поштовій площі ще тривають. Зараз ми лише підійшли до рівня XI ст. Однак, як тільки ми відкрили вулиці, то чітко побачили, що це міський квартал, причому не просто топографічно розташований на березі річки, а квартал, задіяний у механізмі життєзабезпечення міста, який виконує свої певні функції. За знахідками, а деякі з них досить рідкісні, ми можемо припустити, що в одній з будівель розміщувалася служба, яка регулювала торгово-економічні зв'язки міста.

Крім того, на рівні XI–XII ст. ми бачимо ще прибережну дорогу (рис. 6). Великою несподіванкою, до речі, стала для нас знахідка штучного валу, що тягнеться уздовж берегової лінії і на який виходить одна з вулиць кварталу. Це не просто насип, а набагато серйозніша споруда, з внутрішніми дерев'яно-глиняними конструкціями. Його можна ідентифікувати як водозахисний мол. Це свідчить про те, що вже у той час берегова лінія в районі Подолу була цілком упоряджена для певних потреб людей. Цей вал міг непогано захищати будівлі на березі від потоків води у періоди великої водності і одночасно слугувати трасою для перевантаження товарів із суден у гавані.

Ми достеменно не знаємо, як проходила берегова лінія Дніпра в цьому місці. Зараз ми знаходимося на глибині 5,5 м, до рівня Дніпра у нас в запасі ще приблизно стільки ж. Я не знаю, чи зможемо ми вийти на берег. За різними джерелами, у XII ст. по території всієї Європи, і Східної, і Західної, простежуються потужні, навіть катастрофічні, паводки. Їх наслідки ми добре бачимо археологічно, вони описані в численних хроніках і документах. У районі Києва ми також їх спостерігаємо. Наприклад, на Десні ми простежуємо, що досить великі гаї уздовж берегової лінії було змито, очевидно, паводковими водами. Стовбури дерев переносило по річці нижче за течією, і вони нагромаджувалися в заплавах, утворюючи своєрідні кладовища, які ми іноді зустрічаємо.

— Це може бути пов'язане з періодом потепління у середньовіччі?

Рис. 7. Акткові княжі печатки XI–XII ст. Свинець. 2016 р.

— Так. Ви говорите про так званий малий кліматичний оптимум. Цей період починається з кінця VIII ст. і закінчується вже десь на рубежі XIV ст., а пік його припадав якраз на XII ст. Наприклад, київський літописець дуже яскраво і барвисто описує повінь 1128 року. Можливо, вал, який ми виявили, був побудований після одного з таких руйнівних паводків на Дніпрі.

Це гіпотеза, але її можна синхронізувати з відомими фактами. У 30-х роках XII ст. на Подолі будується церква Успіння Богородиці Пирогощої. Раніше навіть вважали, що це була єдина на той час кам'яна церква, хоча зараз ми вже виявили кілька кам'яних давньоруських подільських церков. Цікаво, що церкву Пирогощої поставили на фундамент глибиною понад 4 м. Інша церква на Юрківській була дуже схожа на неї, побудована з того самого матеріалу. Ми навіть припускаємо, що будівельні роботи виконувала одна артіль. Там видно руку майстра. У ті часи таких елітних будівельних бригад було не так вже й багато, часто їх запрошували з Греції, Візантії, фінансували їх князі, а потім рекомендували іншим правителям. Численні та різноманітні нюанси їхньої роботи — як оброблено шви між цеглинами в кладці, як вставлено голосники та багато іншого — вказують на те, що ці церкви зводила одна артіль. Можливо, церква на Юрківській була поставлена до катастрофічної повені, глибина

її фундаменту становить близько 80 см, але будівлю було знесено потоками води. При будівництві Пирогощії ці помилки, ймовірно, було враховано, чим і пояснюється такий глибокий, можна сказати, унікальний для давньоруського культового будівництва, фундамент. Отже, відкриття берегового валу не лише цілком укладається в те інформаційне поле, яке ми маємо на сьогодні, а й навіть згущує його.

— **Ви згадали про рідкісні знахідки. Які саме?**

— На сьогодні ми вже знайшли шість князівських печаток, причому всі в околі однієї з будівель. З огляду на те, що за останні 30 років на території Києва знайдено всього сім князівських печаток, це, безумовно, рідкісні артефакти (рис. 7). Крім того, така їх концентрація на невеликій ділянці свідчить на користь службового статусу садиби, а може й усього кварталу. Сама наявність будь-якої князівської печатки вже маркує владу і дії князя. Серед наших знахідок є печатка сина Ярослава Мудрого Всеволода Ярославовича (кінець XI ст.). Інша — не визначена остаточно, поки що проблематична, на ній є зображення Святого Димитрія Солунського, який був патроном іншого сина Ярослава — Ізяслава. Решта печаток належить внукам і правнукам Ярослава Мудрого, наприклад маємо печатку Великого князя Київського Юрія Долгорукого.

Отже, спираючись на знайдені артефакти, ми можемо говорити, що в цьому кварталі розміщувалася «князева служба», «князева адміністрація». Ми поки що точно не знаємо функції цієї установи — дві печатки можна віднести до товарного типу, інші цілком можуть бути дипломатичного характеру. Ними могли скріплювати важливі папери, документи, які відправлялися в інші землі.

— **Тобто і митниця, і прикордонна служба, і МЗС в «єдиному вікні»?**

— Не знаю. Однак одним із відкриттів, зроблених у результаті цих розкопок, стало те, що ми конкретизували поняття київської гавані, яке до цього було досить абстрактним, без

внутрішнього наповнення і змісту. Воно мимохідь зустрічається в літописах, де ніби між іншим згадується наявність київського порту. Однак це базове поняття. Зважаючи на те, що принаймні наприкінці X ст. Київ уже був важливим інфраструктурним елементом на жвавому торговому шляху «із варяг у греки», київська гавань мала відігравати ключову роль у торгово-економічному механізмі функціонування міста. І йдеться не просто про торгівлю всередині міста, де один купець уклав з іншим угоду на поставку певної партії товарів. Тут мова йде про набагато більший масштаб торгових відносин. Серединою X ст. датують перший відомий нам міжнародний контракт між русами та Візантією. Ця міждержавна угода регулювала потоки товарів, способи та обсяги ведення торгівлі. У документі було прописано, скільки купців, з яким асортиментом товарів має прибувати до Константинополя, де вони можуть розміщуватися, на які преференції можуть розраховувати.

— **Мимоволі напрошується аналогія з Угодою про асоціацію з Європейським Союзом.**

— Так, цілком правильно. За масштабністю цей договір для свого часу абсолютно справедливо можна порівнювати зі згаданою Вами Асоціацією.

Так ось, цими розкопками ми конкретизували інформацію про Київ як міжнародний торгово-економічний пункт. І знайдена садиба, розгорнута обличчям до Дніпра, відіграла в цьому процесі далеко не останню роль. А далі подивимося. Розкопки ще не завершено, може так статися, що на нас чекають ще якісь несподіванки і цікаві знахідки. Поки ми лише можемо говорити, що результати розкопок зачіпають коло досить серйозних проблем. Це і міжнародна торгово-економічна діяльність, і конкретизація київської гавані, і топографічне уточнення місця хрещення. Надалі, завершивши розкопки садиби, я сподіваюся, ми зможемо більше дізнатися про те, як функціонував порт, отримати додаткові відомості про адміністративний устрій, уточнити асортимент товарів. Адже через Київ проходили потоки не

Рис. 8. Дитячі поховання, що датуються XII–XIII ст. 2016 р.

лише традиційних для цієї місцевості товарів, які князі зазвичай збирали у вигляді данини, — мед, хутро, ремісничі вироби тощо. Ці товари позначалися особливими товарними бирками, ми їх добре знаємо і знаходимо досить часто. Проте були й інші види товарів. Де і як оформляли на них документацію, як їх маркували, ми достеменно не знаємо, але ж вони повинні були оформлятися і маркуватися.

Уже на початку IX ст. склався суходільний шлях з Києва до міст, розташованих на горішньому Дунаї, що проходив землями Малопольщі, Богемії, Моравії, досягаючи Німеччини. Про це повідомляє «Географ Баварський» (середина IX ст.), «Митний устав міста Раффельштеттена» (903–904 рр.). Наші літописи про часи князювання Ігоря та Ольги розповідають досить скупо, а німецькі хроніки того часу більш конкретні, більш, так би мовити, ділові. Вони досить докладно описують групи товарів, вказують, звідки їх було привезено. Виходить, що ми поставляли до Подунав'я худобу. Більш того, там зафіксовано монету, яка називається

скот, і багато хто з лінгвістів та істориків вважає, що вона, принаймні за мовним походженням, належить до східнослов'янських земель. Сучасні методи дослідження дозволяють за остеологічними рештками тварин визначити ареал їх вирощування. Так ось, на території нинішньої Німеччини і навіть північніше, в Прибалтиці та Швеції, трапляються кістки коней, які походять з районів середньої течії Дніпра. Тобто ми постачали коней на міжнародні ринки, і якщо говорити про ресурс цього товару, то він у нас був величезний. Київ розташований на межі лісу і степу, що створює сприятливі умови для проживання диких коней. У літній період табуни вільно мігрували по степу, а в зимові місяці переміщувалися ближче до лісосмуги, де навіть у найсуворіші і сніжні зими можна було знайти корм — мох, лісову підстилку, кору дерев. З давніх часів була відома технологія відлову диких коней, їх відбраковували і перетворювали на цінний для того періоду товар. А для експорту такі партії товарів обов'язково мали якимось враховувати.

— *Михайле Андрійовичу, наскільки я знаю, на розкопі було знайдено кілька поховань. Розкажіть про них, будь ласка.*

— Так, поблизу церкви Різдва Христового було відкрито групу давньоруських поховань, що датуються XII—XIII ст. Особливий інтерес становить той факт, що дитячі поховання знаходяться окремо від інших (рис. 8). Я не виключаю, якби у нас була можливість зайти під фундамент сучасної церкви, ми могли б там знайти щось важливіше. Зараз ми вже маємо цілу серію цегли XII ст. Можна, звісно, припустити, що цеглини якимось чином потрапили сюди з Верхнього міста, а може бути й інше пояснення. Про те, що в давнину на цьому місці була розташована церква, писали Михайло Максимович та інші дослідники Києва, а між двома суперзнавцями давньої топографії Києва, М.І. Петровим і С.Т. Голубевим, наприкінці XIX ст. точилася дискусія, де саме в районі Поштової площі стояла дуже давня церква. Це місце називали ще Чортове Беремище, через нього проходив маршрут, по якому тягли скинутих ідолів Перуна, Дажбога, Мокоші. Ідоли стояли там, де нині задній дворик будівлі Міністерства закордонних справ. До 30-х років XX ст. там була церква Трьох Святителів — Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста. Літопис чітко вказує, що її було зведено в XII ст. на місці ще більш ранньої церкви, точної дати побудови якої ми не знаємо. Проте закладена вона була майже відразу після прийняття християнства. То була церква Святого Василя, який входить до числа Трьох Святителів і, як відомо, був патроном Володимира Святого. І хоча літопис прямо про це не говорить, але логіка простежується — Володимир поставив церкву на місці, де до того стояли перуни, а потім, через досить багато років, уже в XII ст. її оновили і дали нове ім'я — Трьохсвятительська.

Дослідження орієнтації знайденої нами вулиці XII ст., я маю на увазі загальне планувальне розташування кварталу, вказує на Верхнє місто і дає напрямок від Дніпра саме на цю точку, де стояли ідоли. Причому вулиця досить круто підіймається вгору по підсипаному пагорбу. Прив'язка з письмових джерел також

дає нам вказівку на шлях, яким могли тягти повалених ідолів язичницьких богів.

— *Михайле Андрійовичу, Ви говорили, що результати розкопок вже дають нам топографічне уточнення місця хрещення. Ви мали на увазі цей маршрут, яким тягли ідолів?*

— Більшість відомих нам матеріалів вказує на те, що сам акт Хрещення Русі 988 року стався десь тут, поруч, у місці злиття Дніпра та Почайни. Лише на початку XVIII ст. Дніпро різко підійшов до правого берега, а до цього Поділ, розташований на терасі, виходив на Почайну, яка відокремлювалася від основного русла Дніпра широкою піщаною косою. Вже десь за часів Івана Мазепи через цю косу прокопали канал, для того щоб суднам було простіше заходити в київську гавань з півночі. І невдовзі коса зникла — Дніпро повністю розмив її.

По суті кажучи, Почайна не є самостійною річкою, це стариця, відокремлена ділянка колишнього річища, вона виходила з Дніпра і десь поблизу нинішньої Поштової площі знову зливалася з основним руслом. Причому тепер ми маємо факти, які свідчать, що первісне русло Почайни деякий час підходило впритул до півніжжя схилу гори і тільки згодом відступило до теперішньої межі. У місці злиття, ймовірно, був великий затон, де зручно було б проводити обряд масового хрещення. Дуже опосередковано на зв'язок з актом хрещення вказують і назви розташованих тут об'єктів — «Хрещатицька вежа», «Хрещатицькі ворота», але ж Хрещатицька як вулиця в Києві тоді ще не було. Літопис говорить, що ідолів стягували на Ручай. Раніше висловлювали припущення, що так літописець назвав Почайну, але в цьому місці дійсно був струмок, і ми його археологічно зафіксували ще під час будівництва метро. Тому я і кажу, що проглядається топографічний зв'язок місця розкопу з актом хрещення киян, і ймовірність побудови тут храму дуже велика.

— *Ми можемо говорити про наявність на розкопі культурного шару періоду раніше XI ст.?*

— Так, ми вже зробили кілька шурфів і бачимо там культурний шар.

— *А раніше IX ст.?*

— Це складне питання. За археологічними даними та дендрохронологією перші поселенці з'явилися на Подолі ще у 80-ті роки IX ст. З цього часу і впродовж X ст. жителі нижнього міста ховали своїх померлих на узвишші прилеглих гір. Там, навіть в останні роки, досліджено багато поховань дохристиянської доби, коли за обрядом небіжчика клали в глибоку камеру, облицьовану деревом, супроводжуючи зброєю, коштовностями, конем, а іноді й рабинею. На денній поверхні над поховальною камерою насипали курган. Такий некрополь (у літературі він дістав назву Могильник I) формувался на Старокиївському плато майже ціле століття: кургани насипалися посеред дібров, ділянки яких перемежовувалися зі степовою рослинністю. В язичництві, і це добре підтверджено археологічно, дуб вважали сакральним деревом. У музеї в Пирогові, наприклад, виставлено частину дубового стовбура, знайденого у гирлі Десни, із шістьма вбитими кабанячими іклами.

Після прийняття християнства у 988 році картина ландшафту Старокиївської частини почала швидко змінюватися. Правляча династія взяла тепер курс на посилення не тільки релігійного, а й свого адміністративного впливу, у зв'язку з чим довелося вступити у пряме протиборство з язичницькими реліквіями. Новий центр почали зі спорудження головного християнського храму, присвяченого Пресвятій Богородиці, який розмістили на ділянці, де перед тим стояло не менше семи курганів. Аналогічною була ситуація і з побудовою комплексу княжих палаців навколо церкви. Без перебільшення це були революційні зміни, оскільки все відбувалося на території, до якої в основній частині жителів міста було особливе (сакральне) ставлення.

Так киянам довелося пережити можливо першу з революцій у своїй історії, адже довелося розпрощатися не лише зі звичними бо-жествами та культами, а й з місцем поховань своїх близьких. Надалі розвиток міста вже йшов за сценарієм, який писався у новому центрі.

— *Михайле Андрійовичу, Ви зараз застосовуєте дендрохронологію до знахідок на Поштовій площі? Взагалі, наскільки точний цей метод? Яка похибка датувань для цього періоду?*

— Я часто порівнюю дендрохронологію з ключем до англійського замка. Або відкриєш, або не відкриєш. На сьогодні накопичена величезна база даних щодо формування річних кілець різних порід дерев, які росли протягом різних періодів часу, скажімо, X ст. Після оброблення цих даних статистичними методами на їх основі складають дендрохронологічні шкали. Динаміка розвитку річних кілець для кожного століття в певному регіоні вже добре відома. Більш того, існує яскраво виражена синхронізація даних між різними районами зростання. Наприклад, ми можемо після деякої корекції використовувати дані, накопичені для Польщі. Отже, в результаті цей метод дає нам дуже високу точність датування. Зараз ми розгорнули нову програму датування по дубу. Раніше використовували сосну, тому що вона синхронізувала наші дослідження з вивченням північних давньоруських міст. Дуб же більш характерний для західного регіону. На сьогодні добре відомі етапи освоєння ним нових кліматичних регіонів. Дуб поширювався Європою починаючи з Піренейського півострова і рухався в північно-східному напрямку, віялом охоплюючи нові великі території. Тому дендрохронологія дає цілком задовільні результати датувань для періоду середньовіччя. Крім того, зараз є й інші досить точні методи датувань. Звичайно, ми намагаємося використовувати комплексний підхід у дослідженнях. Інша річ, що все це дуже ускладнюється через відсутність належного фінансування.

— *Чи співпрацюєте Ви на розкопі з фахівцями інших напрямів, скажімо, із зоологами чи ботаніками?*

— Поки що ми намагаємося збирати все, що тільки можемо зібрати — остеологічні матеріали тваринного походження, насіння, зразки ґрунтів. До нас вже зверталися люди і організації, які готові профінансувати, наприклад,

генетичні дослідження. Я дуже сподіваюся, що коли-небудь у майбутньому нам вдасться провести комплексну реконструкцію середньовічних природних умов цього району. Зараз це стає цілком реальним завданням, оскільки технології зробили крок далеко вперед, і вже зовсім не обов'язково робити тільки предметні експозиції. Це можуть бути окремі артефакти, до яких можна доторкнутися, але вони вкраплені у віртуальну реальність, що відтворює умови і навколишнє середовище того часу. Крім того, сьогодні у світі чітко простежується тенденція до максимально повного представлення в експозиціях свого регіону.

— Михайле Андрійовичу, а як Ви оцінюєте перспективи музеєфікації об'єкта? Останнім часом про це багато писали в ЗМІ, представники влади навіть давали певні обіцянки, але як реально складається зараз ситуація?

— Чесно кажучи, я не дуже вірю обіцянкам наших чиновників, але я кожного дня займаюся цим питанням. Ми постійно вишукуємо будь-

які можливості для того, щоб знайти кошти на створення музею, намагаємося залучити іноземні інвестиції. Нещодавно нас відвідували німецькі міністерські працівники, які ділилися з нами власним досвідом будівництва підземного музею в Кельні.

До недавнього часу з приводу музеєфікації об'єкта ми спілкувалися переважно з міською владою, всі основні практичні дії узгоджуємо з КМДА. Однак останнім часом до обговорення цієї теми активно підключилося Міністерство культури. Можливо, деяка затримка була пов'язана зі зміненням керівництва цього відомства. За непрямыми даними можна судити, що новий міністр зацікавлений у цьому об'єкті. Найближчим часом ми очікуємо на зустріч з ним і я щиро сподіваюся на конструктивну розмову, оскільки, на мою думку, у нас є реальний шанс зробити щось абсолютно нове, підняти музейну справу України на інший, сучасний рівень.

*Розмову вела
Олена МЕЛЕЖИК
30.06.2016*